

FONETICA GRAIULUI DIN SLATINA (UCRAINA)

de

Mariya TSIPLÉ

Lucrarea de față constituie o parte din teza de doctorat *Graiul din Slatina (Transcarpatia – Ucraina)*, care este o încercare de studiu monografic asupra graiului acestei localități.

Localitatea Slatina este așezată pe malul drept al Tisei, la poalele Carpaților, prima atestare documentară a localității urcând până la 1359.

În decurs de mai multe decenii, politic și geografic, Slatina aparține voievodatului Maramureș, care, după anul 1373, poartă numele de comitat, cu centrul la Sighet.

Între iunie 1919 și iulie 1920 Slatina intră în componența României, când Maramureșul din dreapta Tisei a fost cedat Cehoslovaciei, iar la sfârșitul anului 1938 teritoriul este anexat Ungariei. Din octombrie 1944, localitatea intră în componența Uniunii Sovietice, iar din 1991 – în componența Ucrainei.

Ocupațiile de bază ale locuitorilor din Slatina sunt agricultura, creșterea animalelor și mineritul. De asemenea, o parte sunt plecați la muncă în Rusia, Ucraina, Cehia, Italia, Portugalia, însă aceste deplasări nu au avut consecințe majore în plan lingvistic.

Prin particularitățile din domeniul vocalismului și consonantismului, graiul din Slatina se înscrie în aria subdialectului maramureșean și, în special, în aria lui vestică (Săpânța, Iapa, Rogna de Sus).

În prezentarea de față am schițat, în linii generale, trăsăturile esențiale ale sistemului fonetic al acestui grai.

1. Printre particularitățile fonetice ale graiului din Slatina menționăm mutarea accentului pe prima silabă, ca în cuvântul *báros*, *súst'in*, *mă márit* ș.a. Acest fenomen este întâlnit nu numai în graiurile din dreapta Tisei, ci și în stânga Tisei, în cuvinte precum *cópil*¹, *spúrcat*, *súdi* ș.a. Deși toate aceste forme se întâlnesc pe întreaga arie maramureșeană, niciuna din ele nu este general răspândită și niciuna nu se limitează la

---

¹ Vezi R. Todoran, *Reparțiția*, p. 48.

Maramureș², cu o singură excepție: *cópil*, dacă ținem seama și de sensul specific maramureșean, „copil din flori”.

Atât fonetismul, cât și accentul etimologic sunt conservate în *blăstăm*, *blăstămă*, formă generală în Transilvania, Banat, Oltenia de nord-vest și Moldova de nord, ca și în dialectele aromân, meglenoromân și graiurile din nordul Bulgariei³.

Absența sufixului *-ez* la ind. prez. și conj. prez. a verbului *a lucra* antrenează mutarea accentului de pe flectiv pe radical: *lúcru*, *lúcri*, *lúcră*. La fel sunt accentuate unele forme din paradigma verbelor: *a copia* (*cópiie*, *să cópiie*), *a sărá* (*sar*, *să sărá*).

Printre particularitățile relevante ale *vocalismului* din graiul din Slatina menționăm următoarele:

2. În general, *a* accentuat se pronunță ca în majoritatea graiurilor dacoromâne și ca în limba literară, adică o vocală cu grad maxim de apertură: *cásă*, *másă*, *ráță*, *bogát*, *poiánă*, *mámă*, *iertá*, *jucá* etc.

În participiile verbelor de conj. I cu tema în consoană palatală, *a* (din desinență) se realizează ca *ę*: *tăięt*, *injenunt'ęt* (ALRR Bas. Bucov. Transns. I, h. 78).

A accentuat etimologic se conservă în formele de ind., conj. prez. (pers. 1, 2, 3 și 6) și imperativ ale verbului (*a*) *blăstăma*: *blăstăm*, *blăstămń*, *blăstămă* (pers. 3 și 6) (cf. CADE, s.v. *blestema*, lat. vulg. *blastimare* – *blesphemare*).

A accentuat > *ă*⁴. Prin analogie cu paradigma unor verbe ca, de exemplu, *a învăța*, *a spăla*, *a vedea*, unele verbe de conjugarea I prezintă, în graiul cercetat, în locul sunetului *a* din graiurile muntenești și cele moldovenești de centru și sud, la indicativ și conjunctiv prezent pers. 1 și 2 și imperativ pers. 2 ale unor verbe, un *ă*: *adáp*, *adápť*; *răbd*, *răbz*; (*mă*) *înbrăc*, (*te*) *înbrăc*; (*mă*) *d'ezbrăc*, (*te*) *d'ezbrăc*; (*mă*) *înpăc*, (*te*) *înpăc*; *stăi*!

A neaccentuat, mai ales protonic, devine *ă*⁵: *păpúc*, *băltág*, *cătărámă*, *mășină*, *păl'incă*, *în zădăr*, *cătrán*, *dătoriię*, *Mărię* etc. în cuvinte de origine latină și de alte origini.

3. *Ă* neaccentuat etimologic s-a păstrat neasimilat de vocala din silaba următoare în cuvintele: *păręt'e* (lat. < *paries*, *-tis*), *blăstămă* (< *blastemare* (= *blasphemare*), *răd'ic* (< lat. *eradicare*); *spăriię* (lat. < **expavorere*), *năcáz* (< *sl. nakazŭ*) etc.

² Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureșean*, în TDR, p. 323.

³ Vezi ALR s.n., vol. VII, h. 1881 BLESTEM; BESTEMI și h. 1882 BLESTEMĂ; BLESTEMĂM; Vezi și TDR, p. 244, 358.

⁴ Vezi ALRR Mar., vol. IV, h. 1051; ALRR Trans., vol. II, h. 164.

⁵ ALRR Mar., vol. II, h. 340, vol. III, 628.

Trecerea lui *ă* medial atonic la *i*, mai ales în poziție prenazală, atât posttonic: *d'ápîn, sámînă, țápîn*, cât, mai ales, protonic: *mînúșe, mînúnd', mînînțál*, evoluție socotită a caracteriza graiurile ardelenesti⁶.

Sub influența fricativelor *ș, j, ă* devine *e*: *mătușe* „mătușă”, *úșe* „ușă”, *cóje* „coajă” etc.

Uneori, *ă* neaccentuat > *o* când este precedat de o labială: *plomîn* (< *plămân*), *morár, morár* (< *mărar*).

4. În graiul din Slatina s-au păstrat, ca pe întreg teritoriul dacoromân, cu excepția subdialectului muntenesc, formele etimologice cu *i* (provenit dintr-un *a* etimologic în poziție prenazală) și nu cu *ü*, în care *i* se explică prin anticiparea elementului palatal următor în: *cîne* (< lat. *canis*), *mîne* (< lat. *mane*)⁷; *pîne* a fost înlocuit de *pt'ită*.

Menținerea lui *i* etimologic în: *ímblu* (< lat. *ambulare*), *íntru* (< lat. *intrare*), *ímlfu* (< lat. *inflare*), *ímplu* (< lat. *implere*)⁸.

5. *E* accentuat, care provine din diftongul *ea*, se pronunță deschis, când în silaba următoare se află un alt *e*: *căméșe, fét'e, vėrd'e, mėre*.

E accentuat (din lat. cl.), precedat de grupul consonantic *cr-*, s-a păstrat în formele verbului *a crepa*. De altfel, după cum o dovedește *Atlasul lingvistic român*, forma cu *e* menținut după grupul consonantic *cr-* este generală în Transilvania. Doar în patru puncte, două în Crișana (64 și 279) și două în Țara Oașului (334 și 336), *e* > *ă* după *cr-*⁹.

Precedat de consoanele *s, z, ț*, pronunțate dur, *e* accentuat și neaccentuat trece în seria vocalelor centrale, devenind *ă*: *săc, sămn, săcără, său* „seu”, *săcure, cosăsc*, pl. *săr* „seri”; *zăr, zămós, urzăsc; sîmțăsc, țăs, țăsút, cățál* etc.

Când este precedat de consoanele *ș, j*, care au, în graiul studiat, o articulație palatală, ca în graiurile din Crișana și Muntenia, *e* accentuat își păstrează timbrul nealterat: *șed, tușesc, pășesc, jer* „ger”, *jerúnt'e* etc.

E accentuat provenit din diftongul *ea* > *a*, când în cealaltă silabă se găsește un *e*: *ráce* „rece” < *ręace, *zace* „zece” < *zęace.

E neaccentuat > *ă* după *r* sau grupurile consonantice *tr, spr, str*: *cără, izvórá, păhără, trăbuí, únsprázáče, dóisprázáče, strácór* etc.

O tendință de închidere a lui *e* neaccentuat se manifestă și în graiul din Slatina (*e* > *i*), când *e* se închide, fără a-și deplasa punctul de articulație

⁶ Istrate-Turculeț, *Cercetări dialectale*, p. 197.

⁷ Vezi Al Rosetti, ILR, p. 507-508; B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, Ed. Științifică, 1966, p. 78; Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, EA, 1975, p. 111-113.

⁸ Vezi ALRR Mar. vol. IV, h. 1030, 1047, 1108.

⁹ Vezi ALR, s.n., vol. VII, h. 1855, CRĂP, CRĂPI și h. 1856 CRAPĂ, CRĂPĂM; ALM, I. Gheție, *Baza dialectală*, p. 151.

în partea posterioară, se ajunge la *e*, *i* sau chiar *i* – vocala anterioară cea mai închisă: *prét'in*, *cîhlepă*, *l'imped'e*, *pt'étri* „pietre”, *ómiñ* etc.

E latinesc neaccentuat se conservă după consoanele labiale: *beșică*, *beșină*, *beșercă* (< lat. *basilica* > *băserecă* > *besearecă* > *biserică*).

Se păstrează *e* etimologic în *precepe* „pricepe”, *cerés* „cireș” (< lat. **ceresius*), *cerésă* „cireșe” (< **ceresia*), *hémnică* (< lat. *ne mica*).

6. *I* accentuat și neaccentuat se transformă în *i* după *s*, *ț*, *z* și grupurile consonantice *st*, *str*: *sîtă*, *cosí*, *găsí*, *sîngur*; *cuțít*, *puțin*, *minți*; *păzít*, *zî*, *tîrzíu*, *auzít*; *sîmțâsc*, *zícálă*, *țigără*; *súng*, *stríg*, *o strígát*.

I final asilabic, morfem al pluralului la subst. și adj. m. și f. și morfem al pers. 2 (sg. și pl.) la verbe, este absorbit (Densusianu, ILR II, p. 60) de consoana precedentă *z*, *ț*, *ș* sau *j*: *bráz*, *coz*, *bărbăț*, *frăț*, *d'inț*, *coj*, *sănătóș*, *bucuróș*, *urș*.

I final plenison se menține în *híci* „nici”¹⁰ (< *niče*).

7. *U* etimologic nesinopat apare în *surupát*, *surupáre*¹¹ (cf. *surpa*, *surupa* < lat. **subrupare*), dar avem *surpătúrá*.

U este etimologic și în paradigma verbului *a* (*să*) *d'esculță* (< lat. *disculciāre*): *d'esculț*, *nu să d'esculță*.

U apare sinopat în *uscă* „usucă”, unde trebuie să presupunem, într-o primă etapă, deplasarea accentului pe prima silabă, urmată de elidarea vocalei neaccentuate (aici trebuie adusă în discuție și analogia cu alte forme flexionare ale aceluiași verb, de exemplu cu ind. prez. pers. 4 și 5, dar nu numai)¹².

În *jor*, *jóră*, *să jor*, *să jor* s-a produs mutația analogică a lui *u* > *o* sub accent¹³.

U neaccentuat se păstrează și în formele verbulor *a durní* „dormi” și *a adurní* „a adormi”: *durním*, *durhít*, *am durhít*; *am adurnít* etc.

U este conservat în sintagma *sóru-me*, formă atestată în Maramureș, Năsăud și în Oltenia.

8. În graiul din Slatina, în unele cuvinte, *o* accentuat este pronunțat ca *ó*: *óuă*, *dóuă*, *nóuă*, *róuă*, *bómbă* etc.

O accentuat se pronunță *u* în *frunt* „front”. Acest fenomen l-am întâlnit numai la generația mai în vârstă.

Lui *o* din graiurile munteneste și graiurile moldovenești de sud îi corespunde un *ă* în *tăt* „tot”, *tătă*, *tăț*, *tățe*, indiferent de sens¹⁴ (particularitate comună tuturor graiurilor nordice).

¹⁰ *I* final se pronunță silabic, în limba literară, numai după un anumit grup consonantic (consoană + *r*, *l*: *socri*, *afl* etc.).

¹¹ Cf. Al. Rosetti, ILR, p. 185.

¹² L. Botoșineanu, *Someșul Mare*, p. 85.

¹³ Fenomenul a fost discutat de Em. Vasiliu, *O mutație analogică: u > o sub accent*, în SCL, V, 1954, p. 87 și urm.

O etimologic s-a păstrat în *olói* (< magh. *olaj*), *povói* (< sl. *povoni*).

9. O particularitate dialectală prezentă în graiul cercetat este reducerea diftongului *ǣ* la *ɛ* la imperfectul unor verbe (*merém*, *čit'ém*, *avém*), la infinitivul verbelor de conjugarea a II-a (*a be*, *a ved'ɛ*), precum și la finalul altor cuvinte: *a me*, *surc'ɛ*, *st'ɛ*.

În interiorul cuvintelor, *ɛ* se întâlnește numai acolo unde în trecut, în secolul al XVI-lea și mai înainte, se rostea diftongul *ǣ*: *beserecǎ* (I. Coteanu, *Elemente*, p. 100).

Diftongul *ǣ* > *a*, când este urmat în silaba imediat următoare de *a* (*ă*), întocmai ca în limba veche. Fenomenul se explică prin influența asimilatoare a lui *a* din silaba următoare. La monoftongarea diftongului *ǣ* contribuie și *a* accentuat, care formează unul din elementele diftongului *ǣ*. Primul element al diftongului este redus de consoana care îl precede: *călbáză*, *márgă*, *jánă*, *năduşálă*, *bot'áză* etc.

De asemenea, precedat de *s*, *z*, *ț*, *r*, diftongul *ǣ* se monoftonghează la *a* (cf. Densusianu, ILR, p. 43): *curá* „curea” *sáră* „seară”, *sácă* „seacă”, *înțápă*, *înd'ițáscă* „înghițească”, *zamă* „zeamă”, *urzálă*, *pețáscă*, *măsáúă*, *crángă* „creangă”, *rázím* „reazăm”.

Ca și în subdialectul moldovean și cel crișean, în graiul cercetat se înregistrează trecerea diftongului *ja* la *ie*: *tăiét*, *încuiét*, *spăriiét*, *muiét*, *nuié* etc.

Diftongul *iu* s-a redus la *i*: *ibăsc* (iubesc), *ibéšt'*, *ibéšt'e*.

Diftongului *oa* din limba literară îi corespunde în graiul din Slatina un *o* deschis: *bóbă*, *grópă*, *sóre*, *cósă*, *dóre* etc.

Diftongul *au* este rostit ca *áo* în cuvinte ca *áor*, *táor*, ca și în alte graiuri din Transilvania.

Consonantismul este marcat, în general, de două fenomene opuse: pe de o parte, palatalizarea consoanelor, iar, pe de altă parte, durificarea consoanelor. Cele două particularități se manifestă, în grade diferite, la majoritatea categoriilor consonantice: bilabiale, dentale, fricative, lichide și chiar velare.

10. Fricativele dentale *s*, *z* și africata alveolară *ț* sunt aproape totdeauna dure în graiul din Slatina (mai puțin în neologisme: *séver*, *seriós*, *servic*), influențând timbrul vocalelor următoare. De aceea, când preced vocalele anterioare *e*, *i*, acestea se velarizează devenind *ă*, *î*, respectiv *a*: *sămánă*, *sămn*, *sămínță*, *vásă*, *síngur*, *sílă*, *folosím*, *pázásc*, *sácéră*, *auzím*, *pázím*, *țásút* etc.

După aceleași consoane *s*, *z*, *ț* se monoftonghează și diftongul *ǣ* în *a* (*ǣa* > *a*): *zámă*, *sáră*, *înțápă*, *să pázáscă*, *să folosáscă*, iar *í* (*i* final

¹⁴ S. Pușcariu (LR, II, p. 107) afirmă că trecerea lui *o* la *ă* în *tot* s-a produs numai în contextul în care cuvântul înseamnă *fiicare* și că este motivată prin poziția neaccentuată a acestuia în frază.

asilabic) este eliminat ($i > \emptyset$): *coj*, *părint*, *ascult*, *tăf*, *sc'lep* „țânțari”, *înd'esăț* etc.

Pentru subst. *pas* am înregistrat formele *paș* (sg.) / *paș* (pl.), cu singularul refăcut după plural¹⁵.

Ț este etimologic într-o serie de cuvinte de origine maghiară sau germană: *țenti* < magh. *centiméter*, *țemént* < magh. *cement*, *țirculă* < germ. *Zirkel*.

11. În privința fricativelor *ș*, *j* graiul din Slatina are o articulație palatală¹⁶, ca în graiurile din Muntenia și Bihor, și sunt urmate, aproape totdeauna, de *e* și *i* (spre deosebire de graiurile din Moldova și Banat, unde după *ș*, *j* nu pot urma decât *ă*, *i*): *mătúșe*, *úșe*, *căméșe*, *cenúșe*, *ișin*, *rășină*, *grije*, *cóje*, *tușésc*, *am tușít*, *șed*, *mă jeluiésc*, *jel'esc*.

Pronunțarea dură a fricativelor *ș*, *j* la sfârșit de cuvânt, spre deosebire de interiorul cuvintelor, unde are caracter palatal, are urmări pe plan morfologic, ea neutralizând, în categoria substantivului, opoziția dintre singular și plural: *cocóș* (sg. și pl.), *moș* (sg. și pl.), *l'êneș* (sg. și pl.), *nănăș* (sg. și pl.), *cosăș* (sg. și pl.) etc.

12. O trăsătură relevantă a graiului din Slatina, precum și a celorlalte graiuri din Transcarpatia, spre deosebire de cele din sudul Tisei, este menținerea timbrului palatal al africateri surde *ĉ*: *ĉer*, *ĉíne*, *ĉerc*, *ĉínă*, *ĉápă*, *ulcór* etc. Astfel, africata *ĉ* este identică, în graiul din Slatina, cu cea din graiul din Bihor, graiurile din Muntenia și, deci, cu cea din limba literară.

Și africata sonoră *ĝ*, spre deosebire de graiurile maramureșene din stânga Tisei, unde *ĝ* s-a durificat, cunoaște, la fel ca în graiurile crișene, o evoluție divergentă față de perechea ei surdă *ĉ*, devenind *j*, ca și *j* primar din elemente nelatine.

Astfel, africata sonoră *ĝ* provenită din lat. *g + e, i > j* ca și *ĝ* (< lat. *j + o, u* sau lat. *d + e, i* în hiat) > *j*: *jerúnt'e* „genunche” (< lat. *geni(u)culum*), *jer* „ger” (< lat. *gelu*), *jánă* „geană” (< lat. **genna*).

Ĝ nu se pronunță în verbul *a méré* „merge” și se explică prin analogie cu alte verbe, în special cu *a curge* (vezi V. Frățilă, *Târnavă*, p. 107).

13. Ocluzivele palatale *k* și *g* se confundă cu fonemele *t'* și *d'* provenite din *t, d* sau din *p, b*.

Astfel, ocluziva palatală surdă *k + e, i*, *ea* devine *t'*: *t'êie* „cheie”, *urét'e*, *urit'êhniță*, *jerúnt'e*, (*mă*) *t'ámă*, *înt'id*, *ștop*, *părét'e* „perete”, dar și „pereche” (omonimie lexicală), *âșt'iie*, *înt'eietură* etc.

¹⁵ Izoglosa care separă rostirea *pas* de rostirea *paș* coincide aproximativ cu vechea graniță a Ardealului dinspre Bucovina, Muntenia și Moldova (cf. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne*, p. 13).

¹⁶ NALR Crișana vol. I, h. 117, vol. II, h. 212, 246; ALRR Trans., vol. II, h. 226; vezi și T. Teaha, *Crișul Negru*, p. 71; V. Frățilă, *Târnavă*, p. 72.

Ocluziva palatală sonoră *ǵ* are o evoluție paralelă cu aceea a lui *k*. Astfel, *ǵ* + *e*, *i*, *ea* > *d'*: *d'em*, *d'ăță*, *înd'ețăt*, *súd'iț*, *înd'ițăsc* etc. Acest fonetism e răspândit în Crișana, Maramureș, jumătatea de vest a Transilvaniei, precum și în puncte izolate în nordul Moldovei, sudul Transilvaniei, Muntenia și Oltenia¹⁷.

14. Avem *h* neetimologic în *hărmăsar* „armăsar”, fenomen atestat și în graiurile de pe Târnave (V. Frățilă, *Târnave*, p. 80).

H trece la *v* în cuvântul de origine slavă *vîrv* (< v.sl. *vrŭhŭ*).

Avem *h* etimologic conservat în *mă hod'înesc* (< v. sl. *otuduhați*), *prah*, care se întrebuințează doar în expresia *prah și pulbere*.

15. Urmat de *ie*, *ia* sau *i*, sau *i* flexionar, *p* se palatalizează în stadiul *pt'*¹⁸: *pt'él'e*, *pt'éd'ică*, *pt'átră* *pt'ită* < *pită* „pâine”, *pt'ígñiță* „pivniță”, *pt'icură*, *lipt'i*, *stupt'ină*, *áript'*, *tălp't'*, *lupt'* etc.

Concomitent, circulă și o fază mai avansată de palatalizare *p* > *t'*: *t'ipér*, *t'ept*, *t'ipăiesc*, *t'eptár*, *st'ináre*, *st'in*¹⁹.

P nu este palatalizat în neologisme ca *pijámă*, *pionéză*.

16. Labiala *b* prezintă un stadiu paralel cu cel al palatalizării lui *p*. Astfel, înainte de *i*, *ie*, *ia*, *b* se palatalizează și devine *bd'*: *bd'iruiím*, *sábd'iie*, *bd'et* „biet”, *bd'átă* „beată”, *bărbd'iie* „bărbie” etc.

Stadiul *bd'* de palatalizare cuprinde, în general, Crișana, Maramureșul, vestul Transilvaniei, regiunea Sucevei, sudul Transilvaniei și extremitatea nordică a Munteniei (cu excepția Bihorului, care nu se încadrează decât parțial în această arie) (D. Macrea, *Fonetică*, p. 64-69).

O fază mai avansată de palatalizare prezintă formele *d'ibol*, *d'ibol'iță* (ALRR *Mar.*, vol. II, h. 363), care pot fi explicate prin disimilare.

De asemenea, am notat și depalatalizarea labialei *b'* în unele cuvinte ca *bat* „beat”, *bată* „beată”.

17. *M* urmat de *ie*, *ia*, *e* sau *i* > *mñ*: *mnércuř*, *mñére* „miere”, *amñaz* „amiază”, *mñez*, *mñeu*, *mñică*, *mñirásă*, *zmñeură* „zmeură”, *mñinós* „miros”, *ñimñic* etc.

Stadiul *mñ* de palatalizare cuprinde vestul și nordul Transilvaniei, nordul Moldovei, câteva puncte răzlețe în sudul Transilvaniei și nordul Munteniei (D. Macrea, *Fonetică*, p. 70-74).

M precedat de *p*, *b* > *n*: *înpărát*, *înpăr'í*, (*să*) *înblăt'ască*.

M urmat de *i* flexionar > *mñ* sau *ñ*: *pomñ*, *lăcrimñ*, *durñi* „dormi” etc.

Se păstrează *m* etimologic în (*se*) *rúmpe*.

¹⁷ Vezi ALRR *Mar.*, vol. I, h. 130, vol. IV, h. 1026; ALR I, h. 83, 84, 92.

¹⁸ Pentru atestări vezi ALRR *Mar.*, vol. I, h. 131, vol. II, h. 270, vol. III, h. 634; ALRR *Trans.*, vol. I, h. 116; vol. II, 173, vol. III, h. 292.

¹⁹ ALRR *Mar.* vol. I, h. 64; vol. II, h. 411, vol. III, h. 812, vol. IV, h. 931; NALR Crișana, vol. I, h. 12, 132, 172; ALLR *Trans.* vol. I, h. 128 vol. II, h. 171, vol. IV, h. 490.

18. Palatalizarea lui *f* în stadiul *h*²⁰ apare mai ales în poziție inițială: *hin, hir, her, (să) harbă* „(să) fiarbă”, *hère* etc. În Maramureșul din stânga Tisei acest fenomen este prezent doar în graiul din Săpânța.

Sporadic, întâlnim și reflexul *s* al labiodentalei *f*. Astfel, am notat la un vorbitor pentru *f* urmat de *i* și stadiul *s*: *să sîie*. În unele cuvinte, *f* alternează cu *s*: *sirisău*.

F nu este palatalizat în *fin, fix, afină, afinată* și în alte neologisme sau alte cuvinte cu etimologie necunoscută.

19. Palatalizarea labiodentalei *v* se realizează în stadiul *i* atât în Slatina, cât și în restul graiurilor din Transcarpatia: *ier* „vier”, *potcoiêsc* „potcovesc”.

V dispare în *ițâl* „vițâl”, *ișin* „vișin”, *in* „vin”, *iță* „vițea”, *(a) isá* „(a) visa”, *itreg* „(tată) vitreg”.

Palatalizarea sonorei *v + i > ĭ* sau *ø* este caracteristică și graiului din Săpânța²¹.

Sporadic, *v > h* înaintea lui *o, u*: *hólbura* (ALRR. *Mar.*, 2, h. 409), *húlpe* (ALRR. *Mar.*, 3, h. 583). Cuvântul *hólbura* l-am înregistrat atât la generația mai în vârstă, cât și la cei tineri. Pe *húlpe* l-am notat doar la generația mai în vârstă, alternând la aceeași persoană cu *vulpe*.

V etimologic s-a păstrat în *povói* (< sl. *povoni*).

20. Palatalizarea dentalei *t*, urmată de *e, i* și de *ea* în stadiul *t'* este un fenomen general: *frát'e, t'ină, d'epárt'e, t'ámă, (mă) așt'áptă, mút'e* etc.

Excepțiile de la regula palatalizării dentalei *t* sunt rare atunci când este vorba despre termeni mai vechi: *tintă, țenti, hatijác*, ele acoperind și o parte a fondului neologic: *internát, televizor, telefon*.

În prezent, *t'* este răspândit în Crișana (cu excepția Țării Oașului, care nu cunoaște această evoluție), nordul Transilvaniei (cu Maramureșul) și într-o arie din jumătatea de nord a Moldovei, unde pare a fi „importat” din Ardeal.

21. Ocluziva dentală sonoră *d* s-a palatalizat în aceleași condiții ca *t*, adică *d* urmat de *e, i* și *ea > d'*: *d'epárt'e, d'inte, d'escúlț, d'ásă, d'ál* etc. Aria lui *d'* se întinde peste Crișana (fără partea sudică, care merge cu Banatul), Maramureș, nordul și vestul Ardealului, precum și în puncte izolate din Oltenia și nordul Moldovei²².

Palatalizarea dentalei *d* este notată și în cazul neologismelor intrate în vorbirea localnicilor: *d'eputát, președ'int'e*. Astfel, se observă tendința de

²⁰ Vezi ALRR *Mar.*, vol. I, h. 11, 116, 223, 224; vol. II, h. 507, 534, vol. III, h. 751, vol. IV, mat. necart. într. 556, 1906; ALRR *Trans.* vol. I, h. 10, 149.

²¹ În Maramureș, reflexul specific al palatalizării lui *v* este *z*, cu excepția localității Petrova unde palatalizarea nu se produce.

²² Vezi ALRR *Mar.*, vol. I, h. 128, vol. II, 304, vol. III, h. 767; ALR I, h. 29.

a adapta formele din limba comună (literară) la rostirea caracteristică graiului local.

22. Nazala dentală *n* urmată de *e*, *i*, *ea* se palatalizează, devenind *ń*: *ńegru*, *ńepót*, *ńevástă*, *vńneń*, *cńne*, *a pńne cunuńńe*, *ńárnńic*, *ńńimă*, *prńńic*, *ńágră*, *ńám* etc.

Aria lui *ń* cuprinde Crișana, Banatul și vestul Olteniei, Maramureșul, vestul și nordul Ardealului și puncte răslețe din nord-vestul Moldovei.

În *mńńńńńń* „mărunțel” s-a păstrat forma veche, în care *n* n-a fost disimilat la *r*. Fenomenul a fost notat și pe valea Crișului Negru (T. Teaha, *Crișul Negru*, p. 66).

Păstrarea lui *n* etimologic în *gńńšte* (ALRR *Mar.*, II, h. 393; TDR, p. 329).

23. Ca și *t*, *d*, *n*, urmate de *e*, *i*, *ea*, se palatalizează și consoana *l*: *ńémńe*, *ńegătńră*, *ńágńn*, *ńńmbă*, *ńńńńe*, *ńńńńe*, *mńńd*, *ńac*, *să căńe*, *ńeń* etc.

Palatalizarea lui *l* este atestată în graiurile din nordul și nord-estul Transilvaniei, în graiurile din estul Munților Apuseni (ALR I, pct. 94, 100), precum și în sud-vestul Transilvaniei (ALR II, pct. 833).

L nepalatalizat apare în unele cuvinte de origine latină sau împrumuturi: *ńeńră* (< lat. *litera*), *ńńr* „litru” (< fr. *litre*).

24. *R* etimologic se păstrează în cuvintele de origine latină ca: *ńărńń*, (*mă*) *preńmbu* (< *perambulo*).

R dispare în cuvintele atone în frază și în grupurile consonantice *str*, *tr*: *ńost*, *ńństă*, *vost*, *vństă*, *cătă*, *ńnt-un*, *ńnt-o*, *pńn* (V. Frățilă, *Tárnave*, p. 64).

În *ńeńeństă* și *ńńrisău* „fierăstrău”, al doilea *r* dispare, prin disimilare totală.

25. Graiul din Slatina, ca și restul graiurilor românești din Transcarpatia, aparține, în opinia Magdalenei Vulpe (*Tratat*, p. 321-322), Mariei Marin (*Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova*, p. 47-48), subdialectului maramureșean, în vreme ce Zagaevschi și alți dialectologi de la Chișinău, care au efectuat cercetări sistematice în Ucraina Transcarpatică, definesc graiurile din această zonă, din perspectiva graiurilor moldovenești din stânga Prutului, drept graiuri arhaice vorbite în arii marginale și izolate²³.

Prin particularitățile din domeniul vocalismului și consonantismului, graiul cercetat se înscrie în aria subdialectului maramureșean și, în special, în aria lui vestică (Săpânța, Iapa, Rogna de Sus), caracterizată prin diminuarea particularităților specifice. Prin

²³ V. Zagaevschi, *Studii de gramatică dialectală comparată*, Chișinău, Ed. Știința, 1990, p. 43-44.

păstrarea caracterului palatal al africateri *č*, a fricativelor *ș*, *j* palatale, precum și a stadiului *h*, *i* de palatalizare a labiodentalelor *f*, *v*, graiul din Slatina este mai conservator decât graiurile din partea de sud a Maramureșului.

Cele mai multe particularități dialectale se datorează evoluției interne a graiului și nu influenței limbilor străine cu care a venit în contact de-a lungul timpului.

Tisa nu a constituit niciodată o graniță între maramureșenii din sud și cei de la nordul ei, hărțile atlaselor lingvistice demonstrând că zonele din nord formează arii lexicale cu partea de vest a subdialectului maramureșean de la sud de Tisa. Astfel, „Maramureșul de nord este o continuare firească a celui din sudul Tisei, împreună cu care a format întotdeauna, în ciuda separării administrative, o unitate lingvistică de netăgăduit”²⁴.

BIBLIOGRAFIE

- ALR I = *Atlasul lingvistic român*, București, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942, (coord.) Sextil Pușcariu.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român*, Partea a II-a, vol. I, Sibiu-Leipzig, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, de E. Petrovici, sub conducerea lui S. Pușcariu, 1940.
- ALR s.n. = *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă, vol. I, II, 1956; vol. III, 1962; vol. IV, 1965; vol. V, 1966; vol. VI, 1969; vol. VII, 1972.
- ALRR Bas. Bucov. Transn. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni Basarabia, Bucovina și Transnistria*, (autor Vasile Pavel), Chișinău, Ed. Știința, vol. I, 1993, vol. II (autor Vasile Pavel), Chișinău, Tipografia Centrală, 1998 (sub redacția lui V. Zagaievschi); vol. III, 2002; vol. IV, 2003 (sub redacția lui Vasile Pavel).
- ALRR Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, București, EA, autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, București, 1969; vol. II, București, 1971; vol. III, București, 1973; vol. IV, 1997.
- ALRR Trans. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, întocmit de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, vol. I, 1992; vol. II, 1997; vol. III, 2002; vol. IV, 2006.
- Botoșineanu, L., *Someșul Mare* = Botoșineanu, Luminița, *Graiul de pe valea superioară a Someșului Mare*, Iași, Ed. ALFA, 2007.
- CADE = I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Cartea Românească, 1931.
- Cazacu, B., *Studii de dialectologie română*, București, Ed. Științifică, 1966.
- Coteanu, I., EDR = I. Coteanu, *Elemente de dialectologie ale limbii române*, București, Editura Științifică, 1961.

²⁴ Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri românești în Ucraina și Republica Moldova*, în *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, p. 118.

- Densusianu, Ov., *Istoria limbii române*, vol. I-II, București, EȘ, 1961.
- Frățilă, V., *Târnave* = Frățilă, V., *Graiul de pe Târnave*, Blaj, Ed. Astra, 2005.
- Gheție, Ion, *Baza dialectală* = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, EA, 1975.
- Istrate-Turculeț, *Cercetări dialectale* = G. Istrate, A. Turculeț, *Cercetări dialectale în Bistrița-Năsăud*, FD, VI, 1971, p. 189-228.
- Macrea, D., *Fonetică* = Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică*, București, EA, 1953.
- Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, Neagoe, Victorela, *Graiuri românești în Ucraina și Republica Moldova*, în *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, p. 42-121.
- Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, Neagoe, Victorela, Pavel, Vasile, *Cercetării asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”, 2000.
- NALR Crișana = *Noul Atlas lingvistic român. Crișana*, întocmit de Ionel Stan, Dorin Urițescu, București, EA, vol. I, 1996; vol. II, 2003.
- Petrovici, E., *Repartiția graiurilor dacoromâne* = E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR III, 1954, nr. 5, p. 5-19.
- Pușcariu, S., *Limba română*, I, București, Editura Minerva, 1976 (ediție îngrijită de G. Istrati, I. Dan).
- Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, Ed. a 4-a, rev. și adăug., București, 1964.
- TDR = *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1984 (coordonator: Valeriu Rusu).
- Teaha, *Crișul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, EA, 1961.
- Todoran, *Repartiția* = Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, LR, V, 1956, nr. 2, p. 38-50.
- Vasilii, Em., *O mutație analogică: u > o sub accent*, SCL, V, 1954, nr. 1, p. 87-90.
- Vulpe, Magdalena, *Subdialectul maramureșean*, în TDR, p. 320-354.
- V. Zagaevschi, *Studii de gramatică dialectală comparată*, Chișinău, Ed. Știința, 1990.

LA PHONETIQUE DU PATOIS DE SLATINA (UKRAINE)

(Résumé)

Du point de vue linguistique, le patois de Slatina est encadré, généralement, dans le sous-dialecte de Maramures et, en particulier, dans son aire d'ouest, qui se caractérise par la diminution des particularités spécifiques. En même temps, tout comme dans le cas du sous-dialecte de Maramures, dans le patois de Slatina on retrouve de nombreux traits dialectaux qui ont un large éparpillement dans Crișana et Transilvania.